

Přednášející: Mgr. et Mgr. Jiří Baroš Ph.D.

Předmět: POLb1008 Tradice politického myšlení

Středověké politické myšlení

Plán přednášky:

Od počátků křesťanství k dílu sv. Augustina: církve: nové společenství, církve a politická moc, apologetika a patristika, občanské náboženství, dvě obce, řád, definice státu, křesťanství a filosofie.

Období středověku a dílo Tomáše Akvinského: temné věky, renesance 12. století, papežské nároky na světovládu, Akvinského koncepcie zákonů, Marsilius z Padovy a Vilém z Occamu, konciliarismus, španělská scholastika.

1. Od počátků křesťanství k dílu sv. Augustina (Wolin)

1.1 O počátcích církve

- pro křesťany politické otázky něčím irelevantním oproti základním problémům lidské existence, na něž odpověděl Ježíš X pro Židy mělo náboženství vždy politické prvky. Smlouva mezi Jahvem a Židy interpretována jako slib triumfu národa, ustavení politického království. Mesiáš měl znovuobnovit Davidovo království X Ježíš židovský nacionalismus odmítl a s tím i představu mesiáše-krále. Jaký byl jeho vztah a vztah prvních křesťanů (sv. Pavel) k císaři?

- „Je dovoleno platit daň císaři nebo ne?“ „*Odevzdejte tedy císaři, co je císařovo, a Bohu, co je Božské*“ (Mt 22, 15-22).

- „Každý ať se podřizuje vrchnostem, jež vládou. Vždyť není vrchnosti, která by nepocházela od Boha, a ty, které existují, jsou ustanoveny od Boha. A tak ten, kdo vzdoruje vrchnosti, vzpírá se proti řádu, který zřídil Bůh.“ „*Dávejte každému, co mu náleží: komu daň, tomu daň; komu poplatky, tomu poplatky; komu bázeň, tomu bázeň; komu čest, tomu čest*“ (Řím 13, 1-7).

- *Co je na zkušenosti křesťanů nového?* Vázání poslušností dvojí autoritě: člověk občanem dvou států (dvou obcí). Království Boží, Boží obec překonává vše, co nabízí pozemská obec: věčný život a věčné štěstí (spásu). Poslušnost pozemským autoritám posuzována *prizmatem náboženství*. To je posledním měřítkem. Přináší povinnosti, z nichž nemůže člověka vyvázat žádný vládce.

1.2 Nový pojem společenství

- očekávání druhého příchodu Krista X ale kdy? Nutnost *modu vivendi se světskou mocí*.

- politika částí stvoření, ve kterém je řád, pravidelnosti: týká se i politiky. Strach z toho „vnějšího“ za hranicemi: překročí-li hranice, přirozený stav. Odtud nutnost občanské angažovanosti a podpory politického řádu. Církve nenahrazuje všechny funkce společnosti X plná integrace nemožná, odcizení přetrvává. Zkušenost pronásledované sekty: žijí mimo politický řád. Vytváří vlastní společnost, čistší a s vyšším cílem. Život církve za nadřazený životu politické společnosti: solidarita

zajištěna silným pocitem členství. Společenství shromážděno okolo **mystického těla Kristova – eucharistie**. Napodobování Krista.

- důsledky pro tradiční koncepci politického závazku. Ten omezen a určen ve světle vyššího závazku k Bohu a ke společnosti dokonalejší než ta existující. Zpochybnění nároků politického společenství.

- význam křesťanství: ne v tom, co říká o politickém řádu, ale v tom, co říká o náboženském řádu. Nový a mocný **ideál křesťanského společenství**: ideály solidarity a členství se trvale otiskly do západní tradice.

1. 3 Církev jako politický řád

- oddaností křesťanů církevnímu společenství. *Politický řád* cenným pro zajištění míru a dalších podmínek pro společenský života. Stojí ale na násilí, církev na lásce...

- ztotožnění politického řádu s mocí X *politizace církve*: hierarchická struktura.

Nezbytnost udržet jednotu vedla k problémům politickým svou povahou: poslušnost autoritě (apoštolská posloupnost) a disciplinární nástroje k zajištění konformity.

- dilema církve: *jednota X diverzita*. Kritika *puristů*: zrada dědictví. Rozhořčení z politizaci církve. Očekávali druhý příchod Krista: církev duchovní společností asketických lidí. Spor o svátostech: jsou znehodnoceny, když biskup nemorální či heretik? X milost (Bůh) působí i tak, církev směsí hříšníků a svatých.

- v církvi *množství politiky* (konflikty a rivality mezi lidmi): konflikty na dvou úrovních: (1) primární spory stran základních principů víry a organizace (hereze a schismata). Sekundární konflikty (2) ohledně jmenování biskupů a o právnických otázkách. Tyto druhé se týkaly nedostatkových zdrojů, ty první dány tím, že církev strážcem jediné pravdy (*extra ecclesiam nulla salus*).

- tyto konflikty vedly k prohloubení *politického vědomí rané církve*: nutnost bránit jednotu metodami srovnatelnými politickému řádu. V církvi se ale vytvářely organizované frakce. Proto elastické metody kompromisů a vyjednávání: synody, koncily, konference.

1. 4 Apologetika a patristika

- **Apologetika** – filosofická a politická *obhajoba* křesťanství. Toto období bylo charakterizováno konfliktem argumentů mezi antickými pohanskými vzdělanci a zastánci křesťanství a také pronásledováním křesťanů a jeho obhajobou.

Představitelé: Melito, Athenagoras – dopisy Marcu Aureliovi.

- **Patristika**:

- *Origenes* – křesťané, kteří se modlí za veřejné blaho římské říše, nejsou jen loajálními občany, ale modlí se také z vděčnosti za služby impéria pro křesťany. Augustova říše skýtala nejlepší podmínky pro rozšíření křesťanství (její prozřetelnostní role).

- *Tertulian* – modlitba křesťanů za císaře a říši je nejpevnějším základem, na němž může říše stát. Křesťané nejspolehlivějšími občany. Císař je dosažen Bohem, a proto má ke křesťanům blíž.

- *Eusebius* – dvorní teolog Konstantinův. Univerzální říše odpovídá univerzálnímu křesťanství. Monoteismus jako podpora monarchie. Pokřesťanstění myšlenky o božském vzoru monarchie.

- *Ambrož* – císař jako zprostředkovatel Božího panství (hierarchie). Jelikož je členem církve, ve věcech náboženství a morálky mají poslední slovo biskupové. Pokud je to únosné, mají křesťané být loajální politické moci.

- podle *církevních otců* donucující vládní moc, otroctví ani vlastnictví nebyly součástí původního Božího plánu s člověkem. Vznikly až kvůli lidskému hříchu. Jsou ale jeho nutnou a ospravedlnitelnou nápravou.

1. 5 Augustin (Fortin)

1. 5. 1 Křesťanství jako občanské náboženství?

- církev *akceptovala moc* jako legitimní nástroj pro prosazení svých cílů. Odtud hrozby ztráty vlastní identity. Pokušení: spolehnout se na vládu při rozvíjení universální misie církve X *císař Konstantin*: z křesťanství chtěl občanské náboženství, skrze něž by šlo znovuoživit římskou říši.

- *dilema*: spolehnout se na moc při konverzi společnosti, či se stát nástrojem politiky? Někteří teologové ve prospěch svaté aliance. Císař nástrojem Boha a politický řád vhodným nástrojem pro šíření křesťanské pravdy X spojením se státem ovšem církvi hrozila ztráta identity (společenství lásky).

- nejrozsáhlejším pokusem jak odpovědět na tuto výzvu byl ten *sv. Augustina*. Ten se pokusil co nejvíce zdůraznit *identitu církve*, jejího života a poslání. Písmo podle něj rozlišuje mezi *dvěma druhy společností*, Boží obcí a pozemskou obcí. To, co rozhoduje o tom, jakého města je člověk obyvatelem, je *cíl, který sleduje* a kterému podřizuje jednání. Mnozí nekřesťané členy Boží obce. Kdokoliv sleduje pravdu a ctnost, implicitně občanem Boží obce. Kdokoliv opustí ctnost ve prospěch neřesti, je z ní vyloučen.

1. 5. 2 Obec Boží a obec pozemská

- člověk *svou přirozeností* patří ke dvěma řádům: *tělo* ho řadí ke světu pozemskému, *duše* ke světu nebeskému. *Lidské zájmy* lze podobně rozdělit do dvou kategorií: pozemskému světu vládne sebeláska a pýcha, obci nebeské vládne láska a naděje v nebeský mír a štěstí.

- jen v *Boží obci* je člověk schopen dosáhnout pokoje a štěstí. Do té míry, do jaké lidé žijí již teď ctnostné životy, existuje již zde na zemi. V pozemské obci chce člověk žít v totální nezávislosti a soběstačnosti. Nechce být poslušen a podřízen Bohu.

- „*Založily tedy dvě obce dvě lásky, pozemskou totiž sebeláska až ke zhrzení Boha, nebeskou pak láska k Bohu až ke zhrzení sebe.*“

- převedeno do *výkladu dějin*, jde o *svár dvou obcí*, svatého společenství oživovaného křesťanskou láskou a minimální společností ovládanou lidskou žádostí. Pozemská obec proměnlivá a nestabilní, rozdělena spory, válkami, boji a shonem po vítězstvích. Každé vítězství nestabilní a vítěz nebude moct nikdy věčně kralovat. V

Boží obci lze naopak dosáhnout věčného pokoje (po něm všichni lidé touží, umožní naplnění všech tužeb).

- Bůh si některé lidi vyvolil (*predestinace*): potřeba Boží milosti (být v přátelství s Bohem). Nelze to určit až do smrti. Až u posledního soudu dojde ke konečnému oddělení obou obcí. Každý lidský pokus rozlišit mezi dvěma obcemi ošidný, protože do hloubky nevíme, jaké cíle lidé sledují. Neznáme skrz na skrz člověka, tajemství lidského srdce, jeho skryté záměry. Proto obě obce spolu nevyhnutelně smíšený během tohoto života.

- *pozemská obec není politickou společností, stejně jako Boží obec církví*. Pozemská obec dokládá způsob života nejvíce v kontrastu s nebeskou obcí. V politické společnosti jsou jednotlivci žijící podle způsobu pozemské i boží obce. Obě obce se tam protínají.

- *dvojí občanství*: člověk členem Boží obce, aniž by přestal žít v časném řádu politické společnosti. Některé věci ale vyňaty z její pravomoci obce a podřízeny vyšší autoritě.

- dualismus dvou obcí měl zdůraznit *identitu* jak politického, tak náboženského řádu. Politický a duchovní řád se odlišovaly, každý ale mohl působit něco dobrého pro ten druhý.

- *polarita* dobra a zla, těla a ducha, církve a politické společnosti částmi celistvého a strukturovaného řádu. **Řád** dával to politické do kosmického celku, kde existuje hierarchie cílů. *Řád je láska*. Každá bytost v tomto řádu naplňuje svou funkci a pak vládne **pokoj**. Celkový řád složen z podřízených, částečných řádů (domácnost, politická společnost, nebeská obec, celé stvoření).

- *řád něčím dynamickým*. směřuje k završení na konci časů. Budoucnost získala dimenzi **naděje**. Nová dimenze času nepolitická (základními událostmi dějin jsou stvoření, vtělení, vykoupení) a anti-politická (konečné završení zároveň koncem politiky).

- základní otázkou pro křesťany toto: člověk a společnost *bude sloužit nekonečným cílům, či se spokojí pouze s částečnými dobry?* Do té míry, do jaké *politická společnost podporuje mír, je dobrá*. Do té míry, do jaké ztělesňuje *svornost* mezi jejími členy, je ještě lepší. Do té míry, do jaké podporuje *křesťanský život*, naplňuje svou roli v univerzálním schématu stvoření. Taková je tehdy, když dovoluje svým členům sledovat spásu.

- Augustin zdůrazňoval, že *nejhlubší touhu člověka politický řád není nikdy schopen naplnit*. Křesťané ovšem neodmítají disciplínu nutnou pro pozemský život, ani si nenaříkají na zkušenost s ním, ale *užívají plody pozemské obce jako pouťníci*. Daleko slavnější než Řím ale nebeská obec.

- Augustin *do jisté míry spojoval pozemskou obec s předkřesťanskými říšemi a stejně tak církev do určité míry reprezentovala Boží obec*.

- **Církev** je totiž institucí, v níž může Boží milost působit v tomto světě (odlišení viditelné a neviditelné církve). Její objevení zlomem dějin, značí novou éru boje

dobra a zla. Historie církve je „pochodem Boha na tomto světě.“ *Předchut' Božího království na zemi* člověk zakouší v církvi. *Kategorie sociálna* nadřazena političnu.

1. 5. 3 O státu

- Augustin se rozešel s klasickou tradicí: člověk nehledá naplnění účasti na životě obce (politický hrdina X svědek, mučedník). Rozchází se též s Římem:

- vyplnění Říma v roce 410 bylo předzvěstí konečného porážení nostalgické ideje Říma. Ptá se: je Řím *opravdovým státem*? To závisí, jestli *může být považován za spravedlivý*? A to nemůže:

- **Cicero**: *stát je věcí lidu* a lid = „lidská společnost sdružená souhlasem ve věcech práva a společným prospěchem“ X Augustin: „*kde není pravé spravedlnosti, nemůže být lidské společnosti sdružené právním souhlasem a tudíž ani lidu* (...), a není-li lidu, není *ani věcí lidu*, nýbrž jen věc jakéhokoli množství, kterému nepřísluší jméno „lid“.

- stát neumožňující vztahovat se k pravému Bohu státem nespravedlivým – není vlastně vůbec státem, ale **loupeživou bandou**. Úspěch Říma jen loupeživostí ve větším množství, než je obvyklé. Pokud státy neakceptují Boha a jeho zákony a nařízení, jsou zlem: „Cím jiným jsou království ne velkým loupežnictvím? Copak nejsou loupežnické bandy malými královstvími?“

- spravedlivým státem jen stát křesťanský. Spravedlnost totiž realizována tehdy, pokud poslušnost Božím zákonům. Plně realizována jen *ve společenství*, kde existuje *služba jedinému Bohu* a kde ustaveno pravé náboženství.

- jde o **absolutní standard spravedlnosti**: každá politická společnost defektní.

- jiná akceptovatelnější definice: není nutné, aby stát považován za spravedlivý, aby křesťanství jeho náboženstvím. **Minimální definici lidu a státu**: „lid je rozumná lidská společnost, sdružená na podkladě svorného společenství ve věcech, jež miluje.“ Řím politickým společenstvím, neboť lidé sdílejí lásku ke stejným věcem.

- hodnocení každého společenství odvisí od *kvality předmětu*, k němuž společná láska směřuje. Tato definice daleko empiričtější: možnost prozkoumávání hodnot uznávaných a realizovaných konkrétními politickými řády. Odstupňovat politická společenství.

- Řím má být přijat: přináší mír k užitku i obci nebeské. **Mír/pokoj**: vše v přírodě o něj usiluje. Univerzálním cílem existence. Usilují o něj, ve zvrácené formě, i špatní lidé (chtějí si podříditi ty druhé své vůli).

- usilováním o pokoj/mír získává politické společenství své *ospravedlnění*: zajišťuje-li mír, zmírňuje-li utrpení a chudobu, třeba je poslouchat, pokud nepřekáží pravému náboženství (např. pohanský polyteizmus). *Podřízení se státu přišlo až s hříchem*: stát nástrojem nápravy. Není zdrojem konečné radosti, zmenšuje jen utrpení a bídu.

- poslušnost pozemské autoritě: i když mají členové Boží obce vyšší cíle (spása), užívají při putování pozemského míru. *Nacítit pozemský mír na mír nebeský*, který je věčným pokojem. Skrze církve volá k sobě všechny lidi ze všech národů. I když politická společnost oddána křesťanským cílům a spravována v křesťanském duchu, není nástrojem božského naplnění, ale něčím umělým: s autoritou spjata násilí X církve společenstvím bez násilí: síla pouta s Kristem.

1. 5. 4 Náboženství a filosofie

- Řím neschopen udělat člověka ctnostným. Špatná koncepce božství: *pohanský polyteismus*. Tři druhy pohanské teologie (Varro): (1) *mýtická teologie* (básníci): obrácena k množství lidí. Bohové ctěni pro materiální a časná dobra a výhody. *Přirozená teologie* (2) teologií filosofů. Monoteistická. Bůh dosažitelný jen pár talentovaným a vzdělaným. Nemá vliv na společnost. *Občanská teologie* (3) oficiálním náboženstvím města. Polyteistická. Všichni občané ji mají znát a vykonávat. Předepisuje *různé rituály*. Snaží se učinit lidi lepšími. *Občanská teologie* obhajována nikoliv, že je pravdivá ale, *že je užitečná* (Varro).

- podle Augustina pohanská teologie *nemůže být zcela v souladu s požadavky rozumu*. Je *oslabována pokrokem vědy a rozšířením poznání*. Polyteismus nutný pro občanskou společnost a zároveň v nesouladu s jejím nejvyšším rozvojem: když se rozvíjí intelekt, rozbíjí základy, na nichž společnost spočívá. Proto *polyteismus transformován do monoteismu*.

- to však *neznamená, že Augustin plně přijímá učení pohanských filosofů*. Např. mnozí filosofové ztotožňovali racionální část lidské duše s božskou přirozeností, tj. *pomíchávala stvoření se svým stvořitelem*. Přijatelní jen ti filosofové, kteří odlišovali mezi Bohem a duší, stvořitelem a stvořením.

- problémem filosofů: když Kristus přišel, odmítli ho uznat za prostředníka a vykupitele. Byli pyšní a domnívali se, že spásu jsou schopni si dát sami. *Filosof je tak člověkem, který přichází nejbližší křesťanství, a zároveň je mu nejvíce vzdálen*.

- chtěl spojit prvky z nezávislých tradic: Bible a klasické filosofie. Oproti židovství (a později islámu) *křesťanství neodmítalo filosofii*: využita pro podporu křesťanstva. Schopnost poznávat předchází víře. Filosofie slouží víře a doplňuje zjevení v oblastech, kdy mlčí nebo je neúplné. Filosofie též nástrojem dosažení plnějším porozumění určité pravdě. Společným základ, na kterém se věřící a nevěřící mohou setkat.

- přesto *nepojednává o filosofii jako nezávislé disciplíně*: celek poznání řízen teologií. Hlavní *námítkou proti pohanským filosofům*: neschopni přinést spravedlnost. Tím, že filosofie hovoří o dokonalé lidské spravedlnosti a není schopna jí dosáhnout, ukazuje své omezení a potřebu doplnění vyšší formou spravedlnosti, než je ta lidská. *Nápravu* nejde najít ve zdrojích lidské přirozenosti: může přijít *jen od Boha*. Milost opravdovým poutem společnosti a zdrojem štěstí. Dána zdarma: nejde zasloužit. *Církev viditelným nástrojem Boží milosti*.

- odlišuje *věčný a lidský zákon*. Dle věčného zákona mohou být všechny věci správně uspořádány Boží vůlí, která směřuje všechny věci k jejich vlastnímu cíli. Bůh tento zákon vtiskl do lidské mysli: všichni schopni jej znát a poslouchat.

- oproti věčnému zákonu, který je všude stejný, se *lidský zákon* liší místo od místa. Časné zákony vždy nedokonalé: existují, protože lidé nejsou dobří a musí být k spravedlivému jednání donuceni.

- věčný zákon dává člověku příkazy a zákazy: doprovázen sankcemi. Odtud nutnost života po tomto životě. Vyžadována existence Boha. Ten zná vše, co lidé udělají, a přesto jim nechává svobodu.

2. Období středověku a dílo Tomáše Akvinského (Stanford)

2. 1 Přes temné věky po renesanci 12. století

- 3 pohledy středověkých křesťanů na vládu v návaznosti na Augustina:
- ideálně by měl vládnout *křesťanský vládce*, „Boží princ“, jenž by vedl lidi k poslušnosti Bohu.
- vláda je zkaženou *tyranií*, výrazem pozemské obce (Řehoř VII.).
- vláda může fungovat na základě *spolupráce lidí dobré vůle* (dosahování pozemského míru a dalších pozemských dober) – to najdeme např. u Marsilia z Padovy či Viléma z Occamu.
- Karolínská renesance: král náboženskou figurou, byl zapleten do náboženských otázek, a proto by měl být klérem vychováván („*zrcadlo princů*“).
- Renaissance 12. století – revival studií občanského a kanonického práva. Rozlišení *ius naturale, ius gentium a ius civile*. Vznik *přirozených práv* v subjektivním smyslu. „*Jedna svoboda pro všechny lidi*“ – víra v rovnost lidských bytostí. *Otroctví* je v rozporu s přirozeným právem. *Vlastnictví* má svůj původ toliko v lidských zákonech: nemohou zcela zrušit dostupnost věcí všem podle přirozeného zákona. Vlastníci proto musí pomáhat chudým. *Zdrojem vlády je lid. Oddělení církve a státu*: omezení moci (tak je omezována pýcha kněží i císaře). Vzniká *právo korporací*.

2. 2 Papežské nároky na plnost moci

- **Plenitudo potestatis**: původně nejvyšší moc papeže v rámci církve. Přeneseno do světské sféry: papež má právo zasahovat do záležitostí standardně spravovaných světskou vládou (tj. světských záležitostí). Směřováno vůči římským císařům: nikdo nemá moc než od Boha.
- papež je *Božím reprezentantem na zemi*. Moc přechází na křesťanské panovníky skrze papeže. Intervence „*ratione peccati*“ (když světský vládce páchal nespravedlnost X proti těmto teším vystupovali jak světští vládci, tak církevní autoři nepřesvědčení argumenty papeže.
- Řehoř VII.: *Dictatus papae*.
- Bonifác VIII. *Unam sanctam*. Konflikt s Filipem IV. Sličným a vznik **absolutních monarchií**. Zrod moderního státu a autonomní světské sféry.

2. 3 Jazyk náboženství a jazyk politiky

- církev bratrstvím X mocenský profil církve, organizační a donucovací stránka. Napětí uvnitř církve: vládnoucím orgánem křesťanstva n. společenstvím věřících?
- svátost eucharistie, skrze ni členové církve spojeni do jednoho **mystického těla Kristova**. Změny koncepce mystického těla Kristova: přenesena z eucharistie na církev (tu integruje její hlava: papež). Později přenesena na národ: sir John Fortescue užíval mystické tělo a politické tělo nerozlišitelně. V romantické a nacionalistické literatuře: myšlenky vykupující společnosti a nového člověka.

Utilitaristické politické organizace živoucími společenstvími a apatičtí občané horlivými. Mystické prvky slouží jako ospravedlnění násilné moci: členové přístupnější užití politické moci.

- **objev Aristotela:** revize staré křesťanské myšlenky, že politický řád založen na nemravnosti. Politično částí řádu, který organizuje různé oblasti bytí. *Každý řád* formou vlády, vyžaduje hlavu, která ho řídí dle mu vlastních zákonů. Úkolem vládce vtisknout exemplární vzorec těm podřízeným. To vyžaduje moc. Kněží mocnější než platónští strážci: je za nimi nejtrvalejší a nejmocnější instituci v dějinách.

- *rozvoj politického myšlení ve středověku:* různé kategorie prozkoumávány ve sporech mezi církví a světskou mocí. Církevní právníci hájí věc církve: legitimitu moci papeže, nutnost nejvyšší autority v křesťanské společnosti, rozsah a omezení papežské vlády a jejich vztahů k různým formám práva, povahu poslušnosti vyžadované od subjektů X svěští vládcové postavili alternativní politickou teorii.

- křesťanství tak *revitalizovalo politické myšlení*. Ironií, že tak připravilo k emancipaci politické teorie. Politický řád získal snadno politickou identitu zpět (Machiavelli a potvrzení radikální autonomie politického řádu).

2. 4 Akvinský (Fortin)

2. 4. 1 Biblická víra a filosofie

- jeho filosofie modifikací Aristotela ve světle křesťanského zjevení. Integrace Aristotela do tradice církevních otců.

- jistá podoba s islámskými a židovskými filosofy: Akvinský ale nemusel tak moc čelit anti-filosofickým předpokladům ze strany církevních autorit. Spíše teologie ospravedlňována před stolicí filosofie.

- rozdíl mezi *křesťanstvem v. islám a židovství:* ty náboženstvími zjeveného zákona. Vytvářely všezahrnující sociální řády regulující rozsáhlé oblasti veřejného a soukromého života X křesťanství je první řadě vírou či posvátným učením. V islámu a židovství nejvyšší vědou právo X v křesťanství teologie.

- v křesťanské společnosti vládly *dvě různé moci a dva různé zákony:* nadpřirozený a pozemský cíl. Politické jevy šlo studovat samotným rozumem.

- *vztah filosofie a teologie u Akvinského:* přiznat oprávnění jak rozumu, tak zjevení. Rozlišení mezi sférou víry a sférou rozumu. Filosofie postupuje ve světle přirozeně známých a evidentních principů v. teologie pojednává o počátku a cíli všech věcí ve světle zjevení.

- *milost neničí, ale předpokládá přirozenost.* Mezi poznáním rozumu a zjevení rozdíl, nikoliv neshoda. Bůh, který zjevuje pravdu, je zároveň stvořitelem světa. Nesrovnatelnosti důsledkem člověka nepochopení.

- *rozdíl mezi Aristotelem a Akvinským:* pojetí štěstí a odlišný způsob života. Filosofie služebnicí Boží obce. Má ale místo v křesťanském Západu (x islám a judaismus).

2. 4. 2 Antropologie a etika

- všechna jsoucna vytvářejí *hierarchiá*. Každé jsoucno má v sobě *princip své aktivity*. Jedná podle svého vlastního *účelu v této hierarchii*. Vyšší vládne nižšímu (Bůh vládne

nad světem, duše nad tělem), ale žádná věc není bezcenná, neboť má své místo, povinnosti, práva, skrze něž přispívá dokonalosti celku. Základem tohoto schématu je **účel**, podřízení se účelu.

- **člověk** má ve vesmíru zvláštní postavení: nemá jen *tělesnou* přirozenost, ale také *duchovní* přirozenost (myšlení a chtění). Je podoben Bohu (*imago Dei*). Všechny instituce a zákony musí vycházet z toho, že člověk je zároveň tělem a duší.

- **přirozenost člověka**: pojem *přirozených náklonností* (sklony člověka) a *základních dober* (předměty náklonnosti): (1) zachování života jednotlivce, (2) zachování lidského rodu (spojení muže a ženy, výchova dětí), (3) poznání pravdy o Bohu a žití ve společnosti.

- Koncepce **ctností**: kromě kardinálních ctností existují nadpřirozené ctnosti (víra, naděje, láska).

2. 4. 3 Akvinského pojetí politiky

- člověk přirozeně politickým živočichem. Společnost výměnou služeb za účelem života dobrého. *Zákony* obce, mající *veřejnou autoritu* (platí pro všechny), musí sloužit společnému dobru. Společnost *částí širšího plánu přírody*: společnost systémem, v němž nižší části slouží vyšším částem a vyšší řídí ty nižší.

- stát *přirozeným* útvarem a člověk bytost přirozeně určená pro život v obci. Na rozdíl od Augustina (podřízení přišlo až s hříchem) nežije člověk v pozemské obci kvůli hříchu, ale *patří do ní přirozeně*.

- úkol vládců: přispívat k obecnému *dobru*. Jeho moc *odvozena od Boha* a má ji proto, aby dobře spravoval lidské záležitosti (*službou* společenství). Má usměrňovat jednání každé složky obce, aby vedla *ctnostný život*. V posledku musí celou obec směřovat ke konečnému cíli – ke *spáse*.

- morální účel vládnutí vyžaduje, aby vláda byla vykonávána jen v *souladu se* zákonem. Tomáš nenáviděl *tyranidu*, nejlepší podle něho byla *monarchie* (moc krále by ale měla být omezena, otázkou je jak?), resp. *smíšené zřízení* (inspirace Polybiem). Pozemské zákony by měly být co nejbližší zákonům Božím. *Nespravedlivý zákon není zákonem*, a proto je neposlušnost dovolena.

- pojetí vlastnictví: existuje jen na základě lidského práva. V případě extrémních potřeb lidí není užití cizího vlastnictví krádeží.

- další zajímavé otázky: koncepce *spravedlivé války* (vedena autoritou, *spravedlivá* příčina, nesmí být nepřiměřené násilí) a vztah *duchovní* a *časné* moci (pozemská obec se stará jen o dílčí cíle. V občanských věcech ji ale máme poslouchat.

Duchovní autoritu máme poslouchat ve věcech *spásy*. Dílčí cíle ovšem musí být podřízeny konečným cílům: v případě konfliktu má vrcholnou autoritu papež).

2. 4. 4 Akvinského pojetí zákona

- lidská společnost částí širšího ***kosmického řádu***. I lidské zákony součástí celého *systému Boží vlády*. Ten odvozen z Božího *rozumu* regulujícího všechny bytosti.

Pozemské zákony nutno vztahovat k zákonům Božím; musí jim být co nejbližší.

- **Věčný zákon** = *Boží rozum*, věčný *plán prozřetelnosti*, podle něhož uspořádáno vše stvořené. Pro člověka ve svém celistvosti nepoznatelný, ovšem není v rozporu s

lidským rozumem. Do té míry, do jaké to přirozenost člověka dovoluje, člověk *participuje* na moudrosti a dobrotě Boha.

- **Přirozený zákon** = odraz Božího zákona v rozumných stvořených bytostech.

Sklon vlastní všem bytostem: činit dobro a vyhýbat se zlu. Právě toto je základním principem přirozeného zákona. Člověk se snaží o *sebezachování* a žít co nejlépe podle způsobu života, který je mu určen. Člověk je veden k životu *ve společnosti, k plození a výchově dětí, dychtění po pravdě, rozvíjení inteligence a ke poznání Boha.*

- **Lidský/pozitivní zákon** = zákon specificky vytvořený pro lidské bytosti. Ať už je zákonodárcem kdokoliv, měl by sloužit *obecnému dobru*, nikoliv partikulárním cílům. Standardy jednání musí být také *stanoveny rozumem* (nikoliv holou vůlí). Lidský zákon by proto měl *specifikovat* ustanovení přirozeného zákona pro lidské záležitosti (př. vraždy – otázka, jak přesně stanovit potrestání). Místně a časově se ale mohou zákony lišit. Patří sem *ius gentium* a *ius civile*.

- **Zjevený zákon** = zjevení, tj. Písmo.

2. 5 Marsilius z Padovy a Vilém z Occamu

- Spor o františkánskou chudobu: vlastnil Kristus něco? Podle *františkánů* Kristus s apoštoly nic nevlastnil, což bylo nejvyšším znakem chudoby X *papež*: nikdo nemůže spravedlivě užívat spotřebitelné věci, pokud je nevlastní.

- Marsilius napadl ve spise *Defensor Pacis* doktrínu *plnosti papežské moci*. Všechny donucující moci vycházejí *z lidu*. Žádný lid nemůže mít než jednoho *nejvyššího vládce*. Tím nemůže být papež: Kristus zakázal kléru angažovanost ve světských záležitostech. *Světský vládce* nevynucuje boží zákon: jeho přestoupení sankcionováno na onom světě. Nevynucuje-li náboženství, nemůže být podřízen duchovní moci. Papež navíc nebyl Kristem ustanoven ani jako *hlava církve*: nejvyšší moc má *obecný koncil*.

- Vilém z Occamu podržel doktrínu o *plnosti moci*, ovšem ta není neomezená (papež by měl respektovat morální zákon a učení církve, ale také práva založená lidským zákonem a smlouvou. Musí též respektovat evangelijní svobodu věřících – pokud by to papež porušoval, může být sesazen). Duchovní moc by měla *zasáhnout do světských událostí* jen za výjimečných okolností (tj. pokud žádný laik není schopen jednat ve prospěch křesťanské komunity). Kritika Marsiliovy koncepce *jediné suverénní autority*: je to nebezpečné a neslučitelné se svobodou. Vládce by měl být vázán přirozeným a Božím zákonem, ale i právem národů. Obhajoba *svobody diskuse uvnitř církve*: byť někdo tvrdí hereze, dokud mu to není ukázáno, není považován za heretika.

2. 5 Konciliaristické hnutí

- předchůdci: *Marsilius z Padovy*: moc nad členy církve vykonává obecný koncil, *Vilém z Occamu*: pokud je papež heretikem, ipso facto ztrácí úřad papeže.

- Velké západní schizma – koncil volí nového papeže. Otázka *autority koncilu*? Může být svolán i bez papežského povolení? Má autoritu i nad pravým papežem? Mělo by jeho mínění převládnout i řešení běžných záležitostí? Každá *korporace* má právo učinit opatření, pokud je její přežití ohroženo její *blavou*. Podle některých

konciliaristů by měl úsudek koncilu převážet nad úsudkem papeže i ve všedních záležitostech.

- různé proudy konciliarismu: je poslední autoritou *křesťanský lid*, nebo je normální uspořádání církve *monarchické* a koncil může získat moc nad papežem pouze za výjimečných okolností?

- *představitelé*: Pierre d'Ailly, Jean Gerson, Mikuláš Kusánský.

2. 6 Španělská scholastika

- reakce na *zámořské objevy* a debata o *právech amerických Indiánů*.

- **Francisco de Vitoria**:

- *majetek i vláda* by měla být *respektována*, i když nevěří v Krista. Podle *práva národů* měli Španělé právo cestovat mezi Indiány a obchodovat s nimi. Mohli se proti útokům Indiánů bránit, pokud je napadali a chtěli je vyhnat, nikoliv ale vést válku. Vůbec se neaplikuje právo objevitelů, neboť země byla již osídlena.

- **doktrína spravedlivé války**: válka je legitimní, pokud je *obranná*. Pro *útočnou* válku je třeba, aby existovala *spravedlivá příčina* (to není rozdílnost náboženství, panovníkova sláva či rozšíření impéria, ale vážná škoda učiněná občanům státu, který se rozhoduje jít do války. Není přitom přípustné zabít občany nepřátelského státu).

- **Další autoři**: Melchor Cano, Bartolomeo de las Casas (Indiáni by měli být obráćeni na křesťanství jen přesvědčováním, nikoliv násilím), Luis de Molina, Domingo de Soto, Francisco Suárez, Gabriel Vásquez.

Hlavní zdroje přednášky: Strauss, Leo, Cropsey, Joseph 1987. *History of Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press; Wolin, Sheldon 2004. *Politics and Vision*. Princeton: Princeton University Press.

Poznámka k literatuře:

Kromě přehledového textu věnovaného Augustinovi budete číst vybrané pasáže Augustinovy nejrozsáhlejší práce *O Boží obci*. V nich si můžete všimnout odlišných vlastností pozemské a nebeské obce a dober, které tyto obce sledují. Zde přijde na scénu klíčová kategorie Augustinovy politické filosofie, kterou je mír či pokoj. Všimněte si rozdílu mezi pozemským mírem a věčným pokojem. Jakým způsobem pak Augustin ospravedlňuje vládu? Jakým způsobem je pozemský mír užitečný pro obec nebeskou? Dejte si pozor též na Augustinovu tematizaci státu a jeho polemiku s Ciceronem. Význam uvažování Augustina nelze podceňovat: na jeho rozlišení navazoval celý středověk (tj. celé následující tisíciletí). U Akvinského si pak zaměřte na jednotlivé druhy zákona, které jsou v textu rozlišovány. Text Tomáše Machuly má vás uvést k pochopení toho, jaké místo zaujímá pojednání o zákonech v kontextu celého Akvinského díla. Uvědomte si důležitost Akvinského tematizace přirozeného zákona; na Akvinského se snaží v moderní době navázat tzv. nová teorie přirozeného práva spojená se jmény Johna Finneise (Oxford) či Roberta P. George (Princeton).

Povinná literatura:

- Augustinus, Aurelius 1950. *O Boží obci II*. Praha: Vyšehrad, 64-65, 71-72, 391-393, 400-406, 410-418, 420-424, 433-434, 435-437 (novější vydání: Praha: Karolinum, 2007, svazek II, 58, 62-63, 255-256, 261-264, 266-271, 273-275, 280-281, 282-283).
- Heslo 1995. „Augustinus z Hippo.“ In: *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno, JOTA, 21-24.
- Tomáš Akvinský 2003. *O zákonech v Teologické sumě*. Praha: Krystal, 5-13, 26-32.

Doporučená literatura:

- Akvinský, Tomáš 1994. „O království ke králi kyperskému“. In: *Texty ke studiu dějin středověké filosofie*. Ed. Stanislav Sousedík. Praha: Karolinum, 25-94.
- Augustinus, Aurelius 1994. „O idejích“. In: *Texty ke studiu dějin středověké filosofie*. Ed. Stanislav Sousedík. Praha: Karolinum, s. 7-9.
- Augustinus, Aurelius 1990. *Vyznání*. Praha: Kalich.
- Augustinus, Aurelius 2000. *O milosti a svobodném rozhodování. Odpověď Simplicianovi*. Praha: Krystal.
- Bahounek, Jiří 1995. *Politické myšlení sv. Tomáše*. Brno: MU.
- Berman, Harold J. 1985. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Brague, Rémi 2005. *La loi de Dieu*. Paris: Gallimard.
- Brague, Rémi 2006. *Au moyen du Moyen Âge. Philosophies médiévales en chrétienté, judaïsme et islam*. Paris: Flammarion.
- Burns, J. H. (ed.) 1991. *The Cambridge History of Medieval Political Thought c.350- c.1450*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elshtain, Jean-Bethke 1998. *Augustine and the Limits of Politics*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Floss, Pavel 2004. *Architekti křesťanského středověkého vědění*. Praha: Vyšehrad.
- Fortin, Ernest 1996. *The Birth of Philosophic Christianity*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Gilson, Étienne 2011. *La philosophie au Moyen Âge*. Paris: Payot.
- [Gregory, Eric](#) 2010. *Politics and the Order of Love: An Augustinian Ethic of Democratic Citizenship*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Heinzmann, Richard 2000. *Středověká filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- Herold, Vilém, Müller, Ivan, Havlíček, Aleš 2012. *Dějiny politického myšlení II/1*. Praha: OIKOYMENH.
- Herold, Vilém, Müller, Ivan, Havlíček, Aleš 2012. *Dějiny politického myšlení II/2*. Praha: OIKOYMENH.
- Hughes, Gerard 1996. „Tomáš Akvinský.“ In: *Velké postavy politické filosofie*. Ed. Jaromír Žeglitz. Praha: Občanský institut, 17-22
- Kantorowicz, Ernst H. 2014. *Dvě těla krále*. Praha: Argo.
- Karčíková, Lenka 2006. *Milost a vůle podle Augustina*. Praha: OIKOYMENH.
- Kenny, Anthony 1993. *Tomáš Akvinský*. Praha: ISE.
- Koblíže, Jan 2014. *Pojem společenského soublasu u Františka Suáreze*. Olomouc: Refugium.
- Lerner, Ralph, Mahdi, Muhsin 1972. *Medieval Political Philosophy: A Sourcebook*. Ithaca: Cornell University Press.
- Libera, Alain de 2001. *Středověká filosofie*. Praha: OIKOYMENH.
- [Mahdi, Muhsin](#) 2010. *Alfarabi and the Foundation of Islamic Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Machovec, Milan 1967. *Svatý Augustin*. Praha: Orbis.
- McGrade, Arthur Stephen 2002. *The Political Thought of William Ockham*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Melzer, Arthur M. 2014. *Philosophy Between the Lines: The Lost History of Esoteric Writing*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Nelson, Eric 2010. *The Hebrew Republic: Jewish Sources and the Transformation of European Political Thought*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- [Novak, David](#) 2008. *Natural Law in Judaism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Novak, David 2009. *Covenantal Rights: A Study in Jewish Political Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- [O'Donovan, Oliver](#) 1999. *The Desire of the Nations: Rediscovering the Roots of Political Theology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Donovan, Oliver, O'Donovan, Joan Lockwood (eds.) 2000. *From Irenaeus to Grotius: A Sourcebook in Christian Political Thought 100-1625*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Pangle, Thomas 2007. *Political Philosophy and the God of Abraham*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Pieper, Josef 1993. *Scholastika*. Praha: Vyšehrad.
- Pieper, Josef 1997. *Tomáš Akvinský: život a dílo*. Praha: Vyšehrad.
- Rist, John M. 1996. *Augustine: Ancient Thought Baptized*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shōgimen, Takashi 2007. *Ockham and political discourse in the late Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siedentop, Larry 2014. *Inventing the Individual: the Origins of Western Liberalism*. London: Penguin.
- Sousedík, Stanislav 2011. *Svoboda a lidská práva*. Praha: Vyšehrad.
- Swieżawski, Stefan 1998. *Nový výklad sv. Tomáše*. Brno: Cesta.
- Tierney, Brian 1997. *The Idea of Natural Rights: Studies on Natural Rights, Natural Law, and Church Law 1150 – 1625*. Grand Rapids, Michigan: Wm. B. Eerdmans.
- Trojan, Jakub S. 1992. „Pojetí moci u Augustina“. *Reflexe* 07-08, 1-22.
- Ullmann, Walter 1961. *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*. London: Methuen.
- Ullmann, Walter 1976. *Medieval Political Thought*. London: Puffin.
- Villey, Michel 2006. *La formation de la pensée juridique moderne*. Paris: Puf.